

КРИЗА И ГУРБЕТ В ПОСТСОЦИАЛИСТИЧЕСКИЯ ПЕРИОД (по материали за бесарабските българи)

Соня Средкова

ИЕФЕМ при БАН – гр. София

CRISIS AND GOURBET IN THE POST-SOCIALIST ERA (fieldwork data concerning Bulgarians in Bessarabia)

Sonya Sredkova

*Institute of Ethnology and Folklore Studies with Ethnographic Museum at
Bulgarian Academy of Sciences – Sofia*

Abstract:

The article presents ethnographic data concerning temporary labour migrations of Bulgarians from the diaspora. Migrations to “the old fatherland” are the special focus in this study.

Key words: *migrations, networks, identity.*

Българската диаспора в Бесарабия се формира в края на XVIII и началото на XIX век като историческото ѝ минало е свързано с управлението на различни общности и режими: Руска империя, Молдовско княжество, Кралство Румъния, Съветски съюз, а понастоящем суверенните държави Украйна и Молдова. Бесарабските българи в позицията си на малцинство съжителстват с други общности в мултиетнична среда, за да се окажат преди 20 години потърпевши не само от проблемите на прехода и кризата, но и от езиковата бариера на новите държавни езици – молдовски и украински.

Ще се спра накратко на една от най-изпитаните и утвърдени стратегии за справяне с кризата – гурбета сред бесарабските българи в постсъветското пространство. Външният поглед над този феномен

се базира на теренни проучвания през 2005 – 2010 г. по проектите „Междуетнически отношения: взаимодействие между културите. Българските преселници в Бесарабия и Таврия – традиции и идентичност” и „Бесарабските българи в постсъветското пространство – култура, политика, идентичност” в следните райони на Украйна (Болградски – селата Пандаклия, Виноградное, Вайсал), Арцизки (Новая Ивановка, Делень, Задунаевка), Измаилски (Каменка), Тарутински (Евгеновка, Ложанка, Бородино, Богдановка, Виноградовка, Ровно, Красное, Петросталь) и Молдова (Тараклийски – Валя Пержей, Кортен, Кирсово, Копчак, Твардица) в различни по големина и структура селища, обитавани от бесарабски българи. За отбелязване е, че при разселването си българските колонисти получили от царското правителство сравнително големи участъци земя, което довело до образуването на крупни, отдалечени едно от друго селища. Бесарабските българи се заселили компактно в моноетнични поселища с население от 2 до 6 хиляди души в централната част на Буджак. Всичко това способствало (и на по-късен етап) голяма част от браковете да се сключват в кръга на съселяните и довело до устойчивост на тяхната етническа микросреда, констатирана многократно от изследователите (Станко, В., А. Шабашов 1996: 100).

В наши дни респондентите единодушно определят старта на кризата „гато се начена развал Съюза и се наченаха сичките трудности”, независимо че животът в криза е част от всекидневието на сънародниците ни и през социализма – в строго рамкирания делник при дефицит на стоки и услуги. Общността възприема кризата като „преживян опит”, говорейки с автоирония „*Мы всё время так жили и уже привыкли, у нас жизнь такава*”, или „*които са милионери, те ще получават по-малко, а нашият живот е такъв, свикнали сме на всичко*”, както и „*не ни докосна кризата, защото цял живот сме в криза*”. Преходът от централизирана към пазарна икономика води до закриване на местните производства в много от селищата и разрушаване на колхозите. Резултатът е инфлация и безработица сред значителна част от населението. Независимо че общата криза рефлектира върху всички етнически общности, тя се отразява най-тежко на малцинствата. Много хора не вярват в способностите на „новите” държави – Украйна и Молдова да решат проблема с кризата, да

помогнат за нейното преодоляване и се опитват да запазят досегашния си стандарт на живот чрез миграция (трудова) в чужбина (Ангуло 2008: 250). Така икономическите причини са определящи при вземане на решение за напускане на селищата и търсене на работа навън, а масивната емиграция е феномен на постсоциализма (за страните от бившия Източен блок), свързан с отварянето на границите и движението на хора и капитали. Мнозина респонденти по времето на съветския режим също се отправяли на гурбет, но в рамките на многонационалната държава, за да решат по-лесно проблем, изискващ добро финансиране *„хазяина ходеше на лесозаготовка в Русията на Север, два пъти по 6 месеца, за да построим къща”* (Кайраклия А. С.). Възрастта е значим фактор при вземане на решение за напускане на родното място *„то не останаа ора в селото... като наченаа да се махат маладъжожа и се махат, и се махат”*. Днес най-мобилни са младите до около 30-годишни несемейни индивиди от мъжки пол, които се адаптират по-лесно към новата среда. Когато нещата опират до миграционни стратегии в чужбина, рядко решението е индивидуално и е свързано само със собственото благополучие. Миграцията на един член от семейството е търсене на сигурност за цялата родствена мрежа с която е обвързан индивидът. Най-активните икономически членове на мрежата в конкретен момент мобилизират всичките си възможности за „стабилността на групата към която принадлежат, след което ситуацията може да се промени и те да бъдат заместени от други (Барова 2008: 7). Ще отбележим, че въпреки влиянието на държавните закони върху транснационалната миграция, социалните мрежи, включващи персоналните семейни, селищни или съседски връзки, все още представляват съществен фактор, определящ кой, как, кога, къде и за колко време ще емигрира. Мрежите са източник на информация, която се ползва с повече доверие отколкото друга информация (например от медиите) (Ангуло 2008: 255).

Най-разпространената форма на гурбет е няколкомесечното откъсване от дома, последвано от краткотрайно завръщане, т.нар. модел „махало на миграцията” или епизодична миграция *„По-младите, които имат сила ходеха в Москва, на Европа. Моят мъж ходи, работи три месеца в Москва и завръща на месец и заминава об-*

ратно. Повечето хора така живеят...всичките така живеят. Много млади хора напуснаха града. Мъжът ми сега е тук за 3 седмици, после пак заминава...работи нещо, чем нищо, макар малко, сагласява се да работи за малко, тежко е”(Тараклия, Н.И.).

България е желаната дестинация за трудова миграция, а много от завършилите у нас бесарабски българи „забравят” обратния път към дома. Създадената у нас „национална стратегия за имиграция и интеграция” е първият цялостен документ в който като основна цел е дефинирано „привличането на лица с българско гражданство, живеещи на територията на други страни и на лица от български произход с чуждо гражданство за трайно завръщане в България”, което ще способства за промяна на негативните демографски тенденции (Георгиев 2007: 177). Представителите на историческата диаспора се считат за културно и езиково най-близки и интеграцията им се разглежда като естествена. Тъй като основните мотиви за миграция са прагматични, идентичностите могат да бъдат инструментализирани за постигане на икономически цели. Визовият режим затруднява сънародниците ни, които коментират трудностите, свързани с получаването на български визи. Преобладаващата част от кандидатите за българско гражданство го приемат като улеснение за полесното намиране на работа и легалното пребиваване в страните от Европейския съюз „...мои братовчеди зеха гражданство, стояха малко в България, после отишли в Португалия. Ний искаме да го получим ...мислихме да заминаваме за Италия сезонно...и наще хора много заминаха, изгодно беше, затова”. В Молдова се придобива полесно българско гражданство отколкото в Украйна „У нас всеки втори с българско гражданство, чака се 4, 5 години, ние чакаме 3 години уже. Правят така – бащата, майката и децата получават българско гражданство, кой се възползва, кой му трябва, кой не”. Често пъти обучаващите се в България бесарабски студенти сключват брак у нас и впоследствие съдействат за изтеглянето, установяването и устройването на другите близки родственици. Независими наблюдатели посочват случаи с граждани от Молдова, които получават български паспорти без да знаят български и ги използват за свободно движение в Европа (Готев 2011: 15). За останалите страни е честа практика мигрантите да просрочват тримесечните визи и да плащат

глоби, но да не напуснат осигурената работа. Независимо от твърдението, че на гурбет се „*ходи по всему миру, где границы открыты*” (Копчак Л. Ф.) практиката е „*кто куда может*”. Едни от основните дестинации за работа на нашите сънародници са Германия, Италия, Испания, Португалия, Франция, а за гагаузите и Турция и Кипър. Сезонна работа в Румъния привлича и сънародниците ни от Молдова, които са усвоили новия държавен език. Известно улеснение за експедитивното осигуряване на работа имат живеещите в селищата, които работят по съвместни проекти с други страни (например Тарутинските села с Германия). Преобладаващата част от мигрантите заемат законно или незаконно нискоквалифицирани работни места, които не биха работили у дома или биха приели в екстремни ситуации. Мъжете се ориентират към работа в строителството, селското стопанство и дейности, свързани с поддържане на градини, обекти и т.н., а жените се насочват към сферата на услугите (поддържане на домакинства, отглеждане на деца и възрастни хора). Възрастна респондентка говори за работата на дъщеря си „*Дъщерята работи в Италия, гледа жени, три жени умряа уже*”.

Българите са по-склонни към трудова миграция от представителите на доминиращите етноси в Украйна и Молдова. В сравнение с Украйна бесарабските българи от Молдова са по-активните гурбетчии в странство. В Молдова се наблюдава своеобразна феминизация на трудовата мобилност, особено в българо-гагаузките селища, коментирани често в местния фолклор „*така е, мъже без работа плащат в кръчмата със спечелените от жените им пари*”. Както и в другите страни, жените от Бесарабия са по-активни в използването на социалните мрежи и по-склонни да се обръщат за помощ при необходимост. Една от търсените посоки от гурбетчиите са градовете в Русия и особено в Подмосковието, предпочитани заради лесното езиково общуване. Доброто заплащане прави сибирските градове желана дестинация за работа. В Оренгой е формирана българска махала (подпомагаща по-лесната адаптация на сънародниците ни към новия живот) за която разказват потенциалните гурбетчии – жители на с. Валя Пержей. Към работа в Сибир се ориентират доста жени, поели грижата за издръжка на семействата „*По-голямата ни дъщеря спарявана, тя отиде на тоя Север, тя учителка работи,*

отиде на Север за повече пари". Респондентите отчитат, че е налице тенденция за т.нар. условно „втора колонизация“ на бесарабските българи, тъй като в Русия им се предоставят земи, ако се настанят да живеят постоянно в обозначените територии със семействата си. Въпреки изгодните предложения респондентите отчитат, че всяко плащане в Русия се превръща в източник на несигурност. Немалко родители, особено в Тараклийски район на Молдова, твърдят, че с години нямат вест от децата си, тръгнали на „заработка“ в Подмосковието, *„Сина ми даже не знам къде е, не звони, не знам. Той се жени три пъти, не питам. Да си седи там, да си живее, ас живеея самичка с бог, спазба за всичко“* (Тараклия М.И.). Местни творци (например в Тараклия) създават актуален песенен фолклор, свързан с гурбета, *„...тръгнали сте виш, мили българи, в Канада, Америка да работайте... Ах, върнете се, мили българи... За вас плаче родна майка България, за вас плаче родна майка Молдова“*.

Най-голямата част от българската диаспора в Украйна се насочва към работа в Одеса, *„много има в Адеса на забаратка. Сеичас маладъжожа у нас сичките на Адеса отидоха, пачти“*. Спечелените от гурбетчийството пари, които мигрантите изпращат на близките си, имат съществено място в икономиките на страните (Антова 2010: 174). Те повишават качеството на живот по различни показатели – обучение и издръжка на деца и родители, нова кола „втора ръка“ *„Капчани работват много долари. Капчак е пълен с машини, капчани идат на 2, 3 месеца в Германия и с машини дохаждат“* (Кайраклия С. П.). Ремонтът и обзавеждането на дома или ново строителство са другите сериозни разходи. За отбелязване е, че семейната къща остава с висока стойност в йерархията от ценности, но въпреки подобрените условия за живеене в нея и преустройствата, допълнени с въведените нови технологии, все още там остават непроменени начинът на живеене и съжителството на семейства и поколения. Световната практика показва, че мигрантите, пребиваващи за по-кратък период, трансферират по-често и по-големи суми отколкото изселниците и тези с дългосрочен престой (Георгиев 2007: 171). Всичките придобивки от гурбета обаче не са достатъчни да доведат до дълготрайно планирани стабилност и добър жизнен стандарт (затова някои се завръщат преди планирания срок и инвестират спечеленото в

предприемачество – отварят магазини, кръчми, кафенета в селищата). Мнозина споделят, че трудно преживяват понижаването на социалния статус и социалната деградация на която ги осъжда гурбета. По-голямата част от мигрантите не реализират висока позиция на новите си работни места и могат да издигнат своя статус само в родните места като помагат за благополучието на близките си (Марков 2010: 287). Отсъствието на един или повече членове на домакинството размества скалата на семейните ценности и реорганизира семейните роли при отглеждането на децата и грижата за близките (Антова 2010: 174). Нерядко децата и възрастните се грижат взаимно едни за други. Когато единият от родителите е на гурбет (най-често бащата), семейството живее съвместно с родителите му, когато и двамата родители изкарват прехраната си извън селището, децата най-често са поверени за отглеждане на бабата и дядото до навършване на възраст за училище. Обичайна картина през пролетно-летния сезон са многолюдните детски градини в селата, които се посещават основно от деца на мигранти (Средкова 2008: 67). Преобладаващо е мнението в селищната общност, че по-големите деца, оставени без родителски контрол и внимание, усвояват по-рано пороците на възрастните и са по-склонни към агресивно поведение, пренебрегвайки традиционните ценности. Поколения деца израстват така и ще имат необходимостта да бъдат ре-социализирани, независимо от обгрижващите ги възрастни хора и усилията на единия родител (когато го има) те са реално ощетени откъм нормална семейна среда и това понякога е високата „цена“ на избора (Антова 2010: 188).

В селищата продължават да се поддържат митовете за бързо забогатяване и успешна реализация на гурбетчиите *„повечето дете изляга от село богати ора станаа“*. Местната власт осъжда помощта, която децата предоставят на родителите си *„те не забравят своите радители, даже пазаряват ора да им помагат, да ги гледат, да им копаят агарода“*. Оформя се нова тенденция – за първи път материалната помощ се насочва и от деца към родители (Беновска 1998: 61). Подкрепата е резултат и на мобилизираните от емигрантите ресурси.

И днес повечето от реалните и потенциалните гурбетчии споделят убеждението, че миграцията е преходна ситуация, породена

от стратегията за оцеляване или сносен живот. Електронните комуникационни технологии ускоряват постмодерните възможности като помагат да се овладее донякъде носталгията и изолацията у гурбетчиите чрез поддържане на социалните връзки.

ЛИТЕРАТУРА

Антова, С., 2010: Мобилност или временна миграция? Културно-икономически стратегии на българите в района на Фамагуста, Кипър. – В: Карамихова (съст.) Четива за историята и културата на Балканите, 2010.

Ангуло, М., 2008: Изграждане на нация в Европейския съюз: българската национална идентичност зад граница в нови рамки. – В: Динамика на националната идентичност и транснационалните идентичности в процеса на европейска интеграция, 2008.

Барова, В., 2008: Семейно-родствени мрежи и сфери на обмен. Родството като икономическа категория. – Българска етнология, 2008, № 4.

Беновска, М., 1998: Традицията като средство за оцеляване в условията на икономическа криза в България. – Българска етнология, 1998, № 3-4.

Георгиев, Я., 2007: Емиграцията сред младите хора от България като фактор за икономически разтеж. – В: Младите хора в Европейска България, 2007.

Марков, И., 2010: Трудовите миграции на албанците от Македония. Аспекти и перспективи при изучаването им. – В: Балканската миграционна култура: исторически и съвременни примери от България и Македония, 2010.

Средкова, С., 2008: Трудовото всекидневие на бесарабските българи в Украйна. – Българска етнология, 2008, № 3, с. 64–80.

Станко, В., А. Шабашов 1996: Етнографското изучаване на българите от Южна Украйна в Одеския университет: методика и направление на изследванията. – Българска етнология, 1996, № 2.